

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. Żurawia 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 29-35-69; 28-37-04; 28-90-17
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436
Telefax: 29-40-89

BS/481/126/91

KONDYCJA PSYCHICZNA POLAKÓW '91

Komunikat z badań

Warszawa, grudzień 1991 r.

Kończy się niełatwy rok 1991. Rok, który przyniósł dalsze zmiany w życiu politycznym i gospodarce, ale także spadek stopy życiowej, wzrastające bezrobocie i pogłębiającą się recesję. Wzmogły się frustracje, niezadowolenie i zniechęcenie¹.

Tradycyjnie, już od lat, pod koniec roku respondenci CBOS oceniają miniony okres oraz wyrażają swoje prognozy na rok następny². W opracowaniu dokonano porównania ocen bieżącego roku i prognoz na rok nadchodzący (w wymiarach: osobistym, rodzinnym, zawodowym, kraju oraz świata) z ocenami i prognozami lat ubiegłych, a także przedstawiono obraz samopoczucia Polaków '91.

Oceny mijającego roku

Porównując tegoroczne opinie badanych z zaprezentowanymi w latach ubiegłych, należy stwierdzić, że zdaniem znacznej części dorosłych Polaków nie był to rok dobry i jednocześnie gorszy od poprzednich. Odsetek ocen pozytywnych zmniejszył się w ciągu tych dwunastu miesięcy w każdym ocenianym wymiarze (osobistym o 14 punktów procentowych, rodzinnym o 15, zawodowym o 12, a kraju i świata po 15 punktów), wzrost natomiast ocen negatywnych (odpowiednio o: 13, 11, 17, 19 i 16 punktów) – tabela 1, rysunek 1. Tegoroczne oceny w porównaniu z opiniami zebranymi w ciągu ostatnich kilku lat są najgorsze.

¹ Zob. "Nastroje społeczne w listopadzie '91". Komunikat z badań CBOS, listopad 1991 r.

² Sondaż tegoroczny "Aktualne problemy i wydarzenia" (22) został przeprowadzony w dniach 14-19 listopada 1991 r. na 1500-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności kraju.

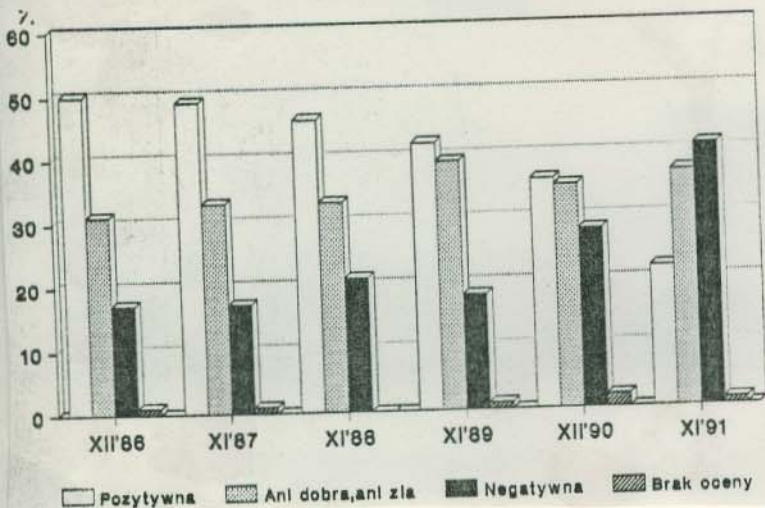
Tabela 1

w procentach

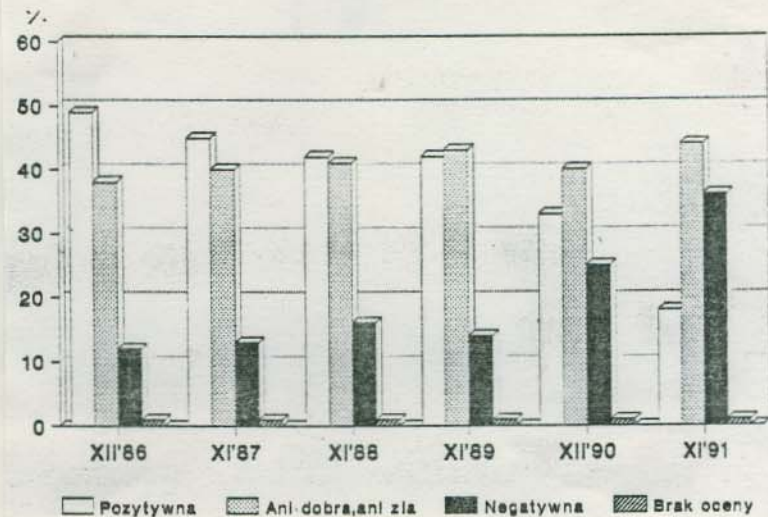
Oceny roku *	Wskazania respondentów według terminów badań:					
	XII '86	XI '87	XI '88	XI '89	XII '90	XI '91
W wymiarze spraw osobistych:						
pozytywna	50	49	46	42	36	22
ani dobra, ani zła	31	33	33	39	35	37
negatywna	17	17	21	18	28	41
brak oceny	1	1	0	1	2	1
W wymiarze spraw rodzinnych:						
pozytywna	49	45	42	42	33	18
ani dobra, ani zła	38	40	41	43	40	44
negatywna	12	13	16	14	25	36
brak oceny	1	1	1	1	1	1
W wymiarze spraw zawodowych:						
pozytywna	42	40	37	28	30	18
ani dobra, ani zła	39	36	37	35	23	21
negatywna	16	15	16	23	40	57
brak oceny	3	7	9	13	6	3
W wymiarze kraju:						
pozytywna	26	24	12	62	27	12
ani dobra, ani zła	48	42	33	19	30	28
negatywna	20	26	49	13	32	53
brak oceny	5	8	5	5	11	6
W wymiarze świata:						
pozytywna	14	30	50	61	37	22
ani dobra, ani zła	40	37	29	20	24	28
negatywna	37	16	7	6	17	33
brak oceny	9	17	14	13	21	16

* Zadane respondentom brzmiało: "Czy mógł(a)by Pan(i) powiedzieć, jaki był, najogólniej rzecz biorąc, 1991 rok? Czy: dla Pana(i) i Pana(i) rodziny, dla Pana(i) osobiście, dla Pana(i) zakładu pracy, dla Polski i dla świata był on - bardzo dobry, dobry, dość dobry, ani dobry, ani zły, raczej zły, zły, bardzo zły?" Kategorie: "bardzo dobry", "dość dobry" i "dobry" określono jako ocenę pozytywną, a "raczej zły", "zły" i "bardzo zły" - jako negatywną.

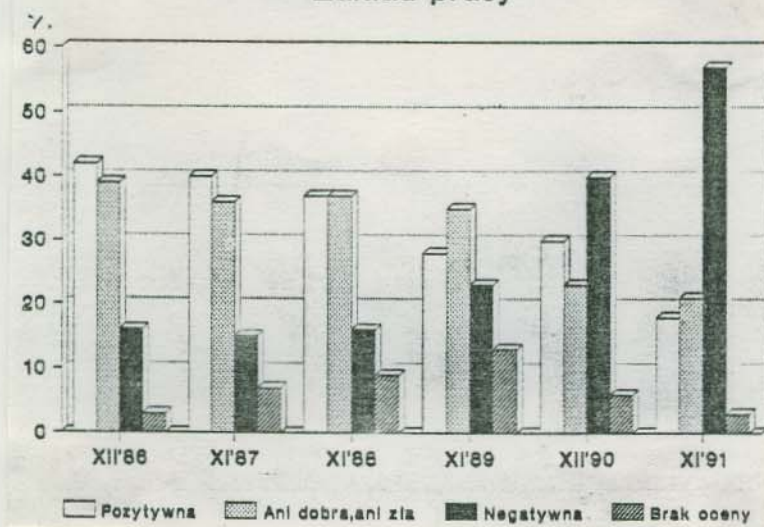
Sprawy osobiste

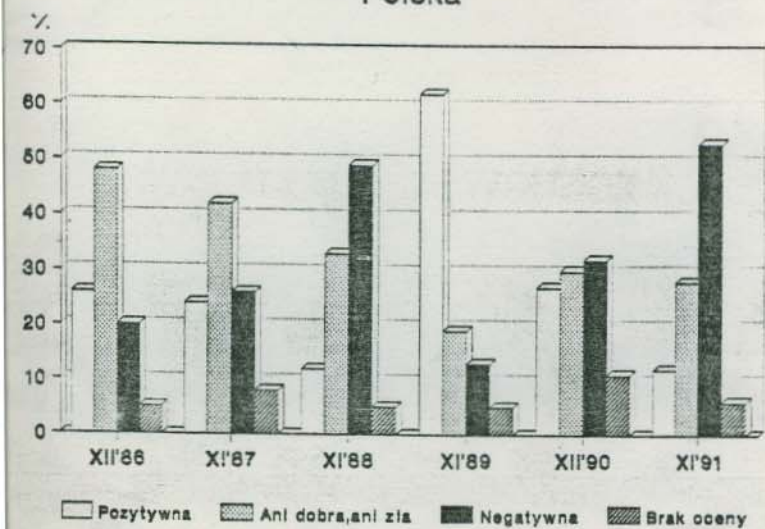
Rodzina

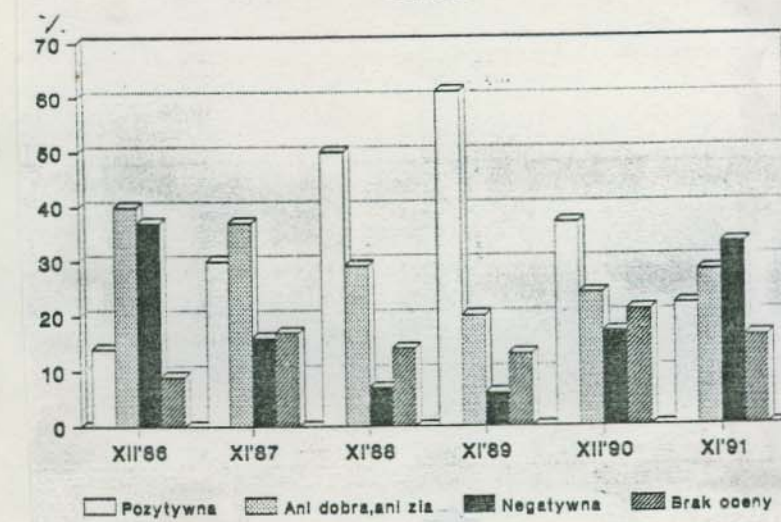
Zakład pracy

Polska

Świat

Rys. 1. Społeczne bilanse roczne (w latach 1986-1991) w wymiarach spraw: osobistych, rodzinnych, zawodowych, kraju i świata

Najbardziej charakterystyczne zróżnicowania ocen mającego roku według cech społeczno-demograficznych podano w poniższym zestawieniu

Wymiar	Respondenci najczęściej oceniający dany wymiar:	
	pozytywnie	negatywnie
Życie osobiste i rodzinne	w wieku do 24 lat; mieszkający w miastach powyżej 500 tys. ludności; z regionu południowego; z wyższym wykształceniem; kadra kierownicza; osoby dobrze sytuowane; o prawicowych poglądach; należące do "Solidarności"; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku; popierające program Balcerowicza	w wieku 40-59 lat; mieszkańcy wsi; z regionu środkowo-zachodniego; z podstawowym wykształceniem; robotnicy rolni; osoby o niskich dochodach; o lewicowych poglądach; należące do OPZZ; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w złym kierunku; nie popierające programu Balcerowicza
Zakład pracy	powyżej 60 lat; mieszkający w miastach 101-500 tys. ludności; w regionie południowym; z wyższym wykształceniem; kadra kierownicza; osoby dobrze sytuowane; o prawicowych poglądach; należące do "Solidarności"; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku; popierające program Balcerowicza	w wieku 50-59 lat; mieszkańcy wsi; z regionu środkowo-wschodniego; z podstawowym wykształceniem; robotnicy rolni; osoby o niskich dochodach; o lewicowych poglądach; należące do OPZZ; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w złym kierunku; nie popierające programu Balcerowicza
Kraj	w wieku 25-29 lat; mieszkający w miastach 101-500 tys. ludności; z regionu południowego; ze średnim wykształceniem; pracownicy handlu i usług; osoby dobrze sytuowane; o prawicowych poglądach; należące do OPZZ i innych związków zawodowych; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku; popierające program Balcerowicza	w wieku 50-59 lat; mieszkańcy miast 21-100 tys. ludności; z regionu południowo-zachodniego; z wyższym wykształceniem; robotnicy rolni; osoby o niskich dochodach; o lewicowych poglądach; należące do "Solidarności"; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w złym kierunku; nie popierające programu Balcerowicza
Świat	w wieku 25-29 i 50-59 lat; mieszkańcy miast do 20 tys. ludności; z regionu południowego; z wyższym wykształceniem; inteligencja i kadra kierownicza; osoby będące w dobrej sytuacji materialnej; o prawicowych poglądach; należące do "Solidarności"; przekonane, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku; popierające program Balcerowicza	w wieku 30-39 lat; mieszkający w miastach do 20 tys. ludności; z regionu południowo-zachodniego; z wyższym wykształceniem; robotnicy rolni; należący do związków zawodowych skupionych w OPZZ

Prognozy na 1992 rok

Prognozy na rok 1992, podobnie jak oceny minionych dwunastu miesięcy, są gorsze od wyrażonych przed rokiem. Poprawy w życiu osobistym i rodzinnym spodziewa się o 12% mniej osób, w zakładzie pracy - o 8%, w sprawach kraju - 9%, a w sprawach świata - 4% (tab.2, rys.2). Należy jednak podkreślić, że zmniejszenie się odsetka prognozujących polepszenie sytuacji spowodowało w większym stopniu wzrost liczby osób przekonanych o stagnacji niż pesymistów (poza przewidywaniami dotyczącymi sytuacji w zakładzie pracy).

Tabela 2

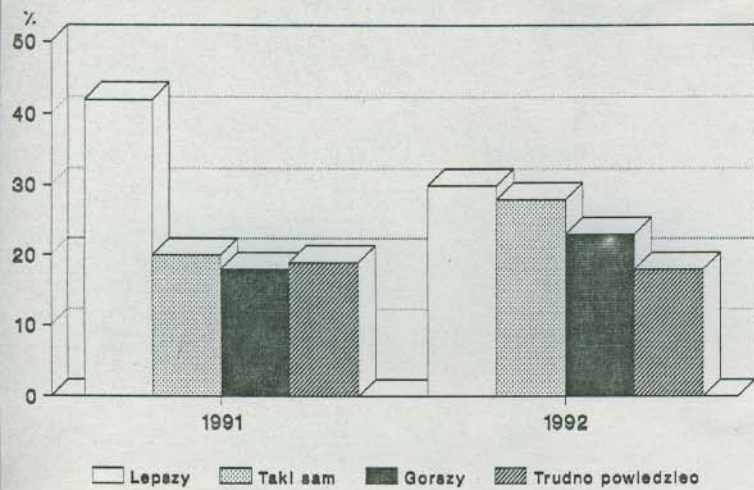
w procentach

Wymiary prognoz	Prognozy na rok następny:							
	lepsy		taki sam		gorszy		trudno powiedzieć	
	1991 r.	1992 r.	1991 r.	1992 r.	1991 r.	1992 r.	1991 r.	1992 r.
Osobisty	42	30	20	28	18	23	19	18
Rodzinny	41	29	19	31	19	22	21	18
Zawodowy	32	24	18	25	21	29	27	21
Kraju	44	35	11	22	18	19	27	24
Świata	39	35	13	25	10	9	37	31

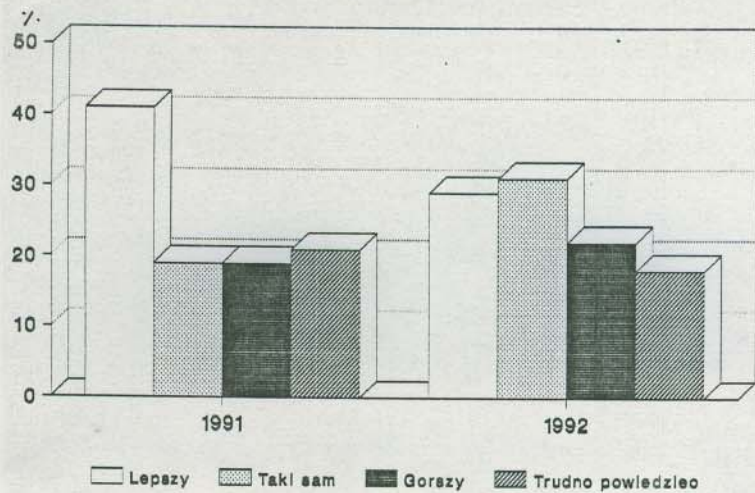
Pesymistyczne przewidywania respondentów najczęściej wynikają z obaw związanych z obniżeniem poziomu życia, zagrożenia utratą pracy oraz z niepewności wynikającej z destabilizacji sytuacji w kraju. Odpowiadając bowiem na pytanie otwarte "Czego najbardziej obawia się Pan(i) myśląc o przyszłym roku?", wymieniano:

- pogorszenia sytuacji materialnej (rodziny), braku pieniędzy środków do życia, głodu, nędzy, niepewności jutra, braku stabilizacji materialnej, braku uczucia bezpieczeństwa, że nie podniosą lub że obniżą emerytury, 31%
- bezrobocia, utraty pracy i w tym kontekście upadku, bankructwa zakładu, w którym się pracuje 15%
- rozpadu kraju, jego struktur, niestabilności politycznej, anarchii, chaosu, niepokoju, rozruchów, strajków, wojny domowej 10%

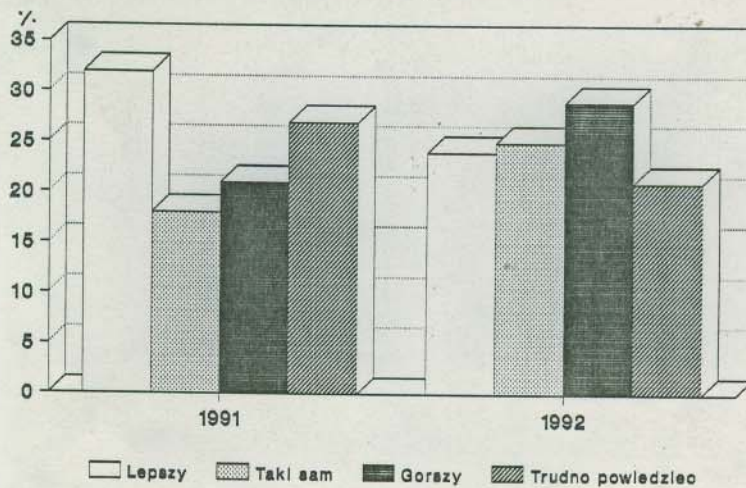
Sprawy osobiste

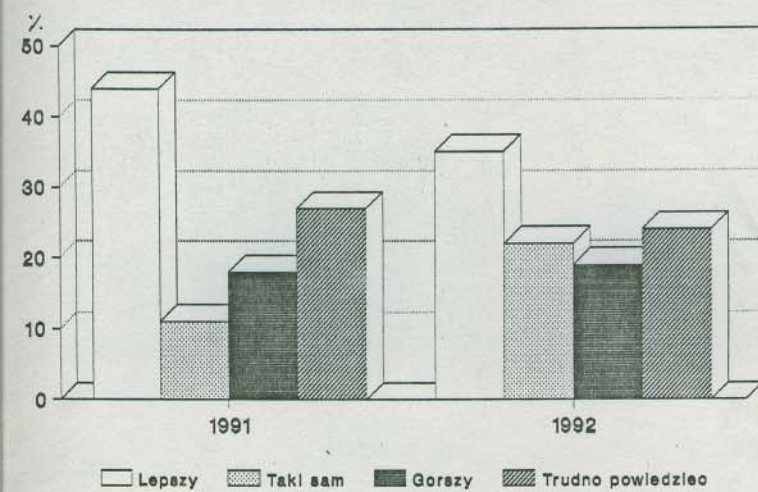
Rodzina

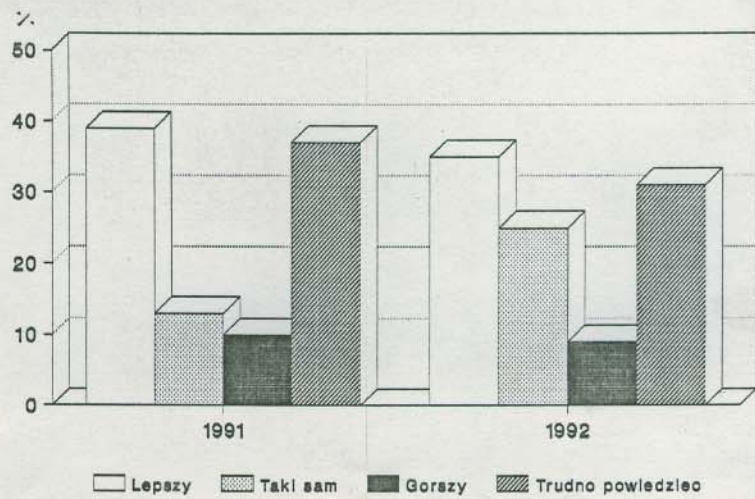
Zakład pracy

Polska

Swiat

Rys. 2. Prognozy na nadchodzący rok (wyrażone przez respondentów w roku ubiegłym i bieżącym) w wymiarach: osobistym, rodzinnym, zawodowym, kraju i świata

- wzrostu cen (ogólnie oraz żywności), czynszów, opału, energii itp. podstawowych artykułów, inflacji 10%
- recesji, zastoju w gospodarce, spadku produkcji, spadku popytu, upadku gospodarki, przemysłu 5%
- choroby, pogorszenia stanu zdrowia kogoś bliskiego oraz różnych spraw osobistych i rodzinnych 5%
- upadku rolnictwa, braku możliwości zbytu, spadku cen na produkty rolne, wzrostu cen na środki produkcji, usługi dla rolnictwa, upadku własnego gospodarstwa rolnego, trudności w jego utrzymaniu 3%
- wojny i zagrożeń wynikających z sytuacji międzynarodowej 3%
- wszystkiego się boi, że będzie (żeby nie było) jeszcze gorzej 3%
- niczego się nie boi 2%

Oceny i prognozy badanych w obrębie poszczególnych wymiarów pozwoliły na wyodrębnienie trzech grup respondentów:

1) optymistów uważających, że:

- 1991 rok był dobry, rok 1992 będzie lepszy,
- 1991 rok był dobry, rok 1992 będzie taki sam,
- 1991 rok nie był ani dobry, ani zły, ale rok 1992 będzie lepszy,
- 1991 rok był zły, ale rok 1992 będzie lepszy,

2) pesymistów uważających, że:

- 1991 rok był zły, rok 1992 będzie gorszy,
- 1991 rok był zły, rok 1992 będzie taki sam,
- 1991 rok nie był ani dobry, ani zły, ale rok 1992 będzie gorszy
- 1991 rok był dobry, ale rok 1992 będzie gorszy,

3) pozostałych

- niezdecydowani w ocenach lub/i prognozach.

Wielkości wyodrębnionych w ten sposób grup w poszczególnych wymiarach są przedstawione w tabeli 3.

Tabela 3

w procentach

Wymiary ocen i prognoz	Wyodrębnione grupy			Bilans optymizmu - pesymizmu
	optymiści	pesymiści	pozostali, niezdecydowani	
Osobisty	36	33	31	+3
Rodzinny	34	33	33	+1
Zakład pracy	30	42	28	-12
Kraj	36	29	35	+7
Świat	38	16	46	+22

Bilans optymizmu - pesymizmu wskazuje na przewagę optymistów nad pesymistami we wszystkich omawianych wymiarach (największą w odniesieniu do spraw świata) poza sprawami związanymi z zakładem pracy, gdzie przeważają pesymiści.

Omawiane oceny roku 1991 i prognozy na rok 1992 dokonane przez respondentów poddaliśmy analizie czynnikowej.

I czynnik II czynnik III czynnik

Oceny roku 1991 w wymiarze:

- osobistym	-	0,89	-
- rodziny	-	0,88	-
- zakładu pracy	-	0,65	-
- kraju	-	0,43	0,60
- świata	-	-	0,85

Prognozy na rok 1992 w wymiarze:

- osobistym	0,85	-	-
- rodziny	0,85	-	-
- zakładu pracy	0,73	-	-
- kraju	0,78	-	-
- świata	0,66	-	-

Prognozy na rok 1992 we wszystkich omawianych wymiarach (czynnik I) są niezależne od ocen roku bieżącego (czynnik II i III), np. przewidywania, jaki będzie rok 1992 dla rodziny, nie wiążą się z ocenami mijającego roku w tym i innych wymiarach.

Oceny roku 1991 są zawarte w czynnikach drugim i trzecim, Czynnik drugi - to oceny mijającego roku w obszarach bliższych bezpośredniemu doświadczeniu badanych (osobistym, rodziny, zakładu pracy, kraju). W skład trzeciego czynnika wchodzi oceny roku 1991 w wymiarze kraju i świata. Zwraca uwagę fakt, że oceny roku 1991 w wymiarze kraju są związane zarówno z ocenami obszarów czynnika II, jak i III. Oznacza to, że sprawy kraju respondenci uwzględniają z jednej strony w kontekście osobisto-rodzinno-zawodowym, z drugiej w powiązaniu ze sprawami świata.

Samopoczucie Polaków w mijającym roku

Uzyskane wyniki wskazują, że w kończącym się roku ludzie czuli się źle. To, co się wokół nich działo powodowało zdenerwowanie, zniechęcenie, a nawet wściekłość - te uczucia negatywne, które są wynikiem bezpośredniej reakcji na pojawiające się trudności i bezsilność w ich pokonaniu. Znacznie mniej powodów mieli respondenci do zadowolenia i dumy z osiągnięć w pracy.

w procentach

	CBOS	
<i>Jak często na przestrzeni mijającego roku doznawał(a) Pan(i) następujących uczuć:</i>		
(A) <i>czuł(a) się Pan(i) nieszczęśliwy(a), był(a) Pan(i) w depresji</i>		
	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	30	45
<i>Rzadko</i>	38	35
<i>Wcale</i>	28	20
(B) <i>był(a) Pan(i) dumny(a) ze swoich osiągnięć w pracy</i>		
	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	31	16
<i>Rzadko</i>	38	35
<i>Wcale</i>	27	35

(C) *poczuł(a) Pan(i) ulgę, pewność, że wszystko układa się dobrze*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	29	15
<i>Rzadko</i>	47	50
<i>Wcale</i>	21	34

(D) *czuł(a) się Pan(i) zniechęcony(a), znużony(a)*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	52	62
<i>Rzadko</i>	34	29
<i>Wcale</i>	12	8

(E) *był(a) Pan(i) zdenerwowany(a), rozdrażniony(a)*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	67	69
<i>Rzadko</i>	24	24
<i>Wcale</i>	7	6

(F) *czuł(a) Pan(i), że życie jest piękne, był(a) Pan(i) szczęśliwy(a)*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	29	17
<i>Rzadko</i>	48	48
<i>Wcale</i>	21	34

(G) *czuł(a) się Pan(i) bezradny(a), samotny(a)*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	26	34
<i>Rzadko</i>	34	38
<i>Wcale</i>	37	26

(H) *ogarniała Pana(ią) wściekłość, miał(a) Pan(i) ochotę, aby wszystko rozwalić*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	33	40
<i>Rzadko</i>	35	34
<i>Wcale</i>	30	25

(I) *był(a) Pan(i) zadowolony(a), bo coś się udało, powiodło się w życiu*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	32	21
<i>Rzadko</i>	51	57
<i>Wcale</i>	14	22

(J) *był(a) Pan(i) szczególnie czymś zaciekawiony(a), zainteresowany(a), podekscytowany(a)*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	36	26
<i>Rzadko</i>	43	49
<i>Wcale</i>	18	24

(K) *czuł(a) się Pan(i) jako obywatel(ka) wyraźnie lekceważony(a) przez władzę*

	<u>1990 r.</u>	<u>1991 r.</u>
<i>Często</i>	25	39
<i>Rzadko</i>	21	26
<i>Wcale</i>	51	34

Porównanie rozkładów odpowiedzi na pytanie określające tegoroczne doznania Polaków z ubiegłorocznymi, wskazuje na gorsze samopoczucie ludzi w bieżącym roku. Zwiększyła się liczba osób, których udziałem były emocje i odczucia negatywne, zwłaszcza tych, które czuły się nieszczęśliwe, wpadały w depresję oraz przekonanych, że były wyraźnie lekceważone przez władzę. Przybyło także, choć nieco mniej, osób zniechęconych, znużonych oraz bezradnych i samotnych. Najmniejszy przyrost odnotowano w grupie zdenerwowanych i rozdrażnionych, ale zarówno w ubiegłym, jak i bieżącym roku, były to najpowszechniejsze doznania. Częściej - co zrozumiałe - pozytywne i rzadziej negatywne odczucia towarzyszyły tym osobom, które miniony rok ocenili w wymiarach osobistym, zawodowym oraz kraju jako dobry.

Analiza czynnikowa odpowiedzi na omówione pytanie wyłoniła dwa czynniki.

Doznania	I czynnik	II czynnik
(A)	0,69	-
(B)	-	0,61
(C)	-	0,70
(D)	0,72	-
(E)	0,73	-
(F)	-	0,71
(G)	0,64	-
(H)	0,71	-
(I)	-	0,73
(J)	-	0,69
(K)	0,55	-

Wyodrębnione czynniki zależą jedynie od znaku (ujemnego lub dodatniego) emocji leżących u podłoża samopoczucia respondentów, nie zależą zaś od treści doznań.

* * *

Kondycja psychiczna Polaków '91 pogorszyła się. Mijający rok nie przyniósł ludziom wydarzeń korzystnych, które mogłyby powodować dobre samopoczucie i pozytywny stosunek do otaczającej ich rzeczywistości. Przeciwnie, jej oceny we wszystkich zasadniczych wymiarach uległy pogorszeniu, a opis doznawanych najczęściej odczuć wskazuje, że codzienność powodowała, iż ludzie byli zdenerwowani, agresywni bądź zniechęceni. Najpoważniejszym zagrożeniem, którego nasze społeczeństwo obawia się myśląc o przyszłym, 1992 roku, jest dalsze pogorszenie sytuacji materialnej.